

Biofizika I

5. Anyagszerkezet: atomok, molekulák, kristályok

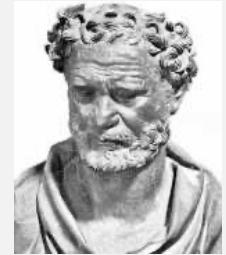
Liliom Károly

2025. 10. 08.

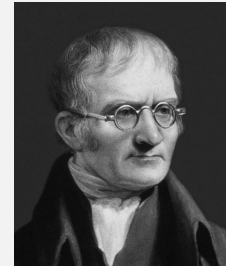
karoly.liliom.mta@gmail.com

Atommodellek fejlődése

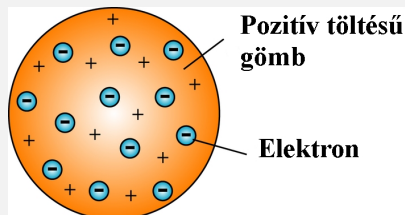
„Csupán hozzánk viszonyítva van édes, keserű, forró és szín, a valóságban csak atomok léteznek és az űr.” Démokritosz i.e. 460-370. Az atomok oszthatatlan örök létezők, súllyal, kiterjedéssel rendelkeznek, alakjukban sokfélék.

Annyiféle atom, ahányféle elem, az atom gömb alakú, egy vegyületben a részt vevő elemek aránya állandó, akármennyi anyagból is keletkeznek.
"A new system of chemical philosophy" (John Dalton, 1808)

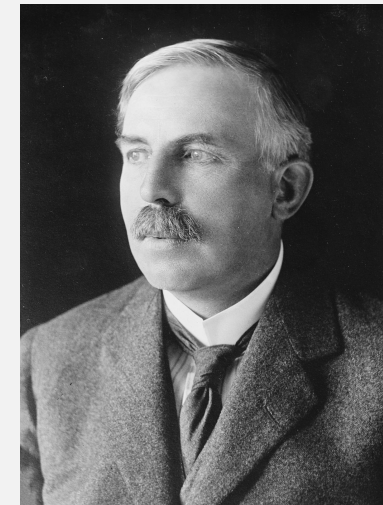
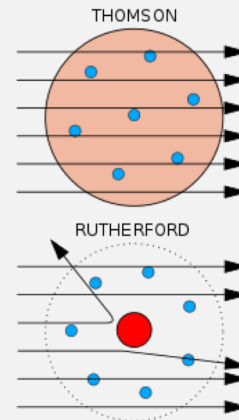
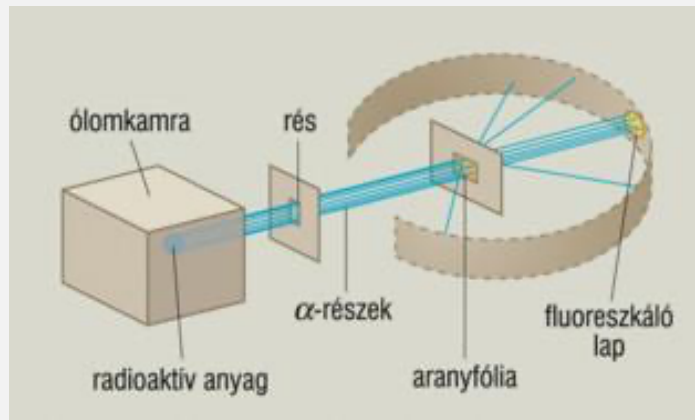

Az elektron felfedezése: Joseph John Thomson (1897, Nobel-díj 1906).
Katódsugár: azonos, negatív töltésű, kis tömegű részecskék, bármely anyagot is használjuk katódként, tehát ez a részecske minden elem atomjának alkotórésze.

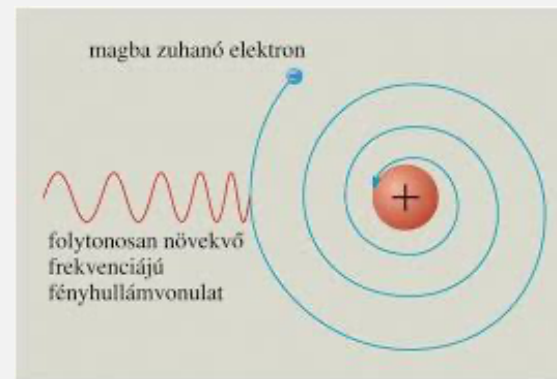
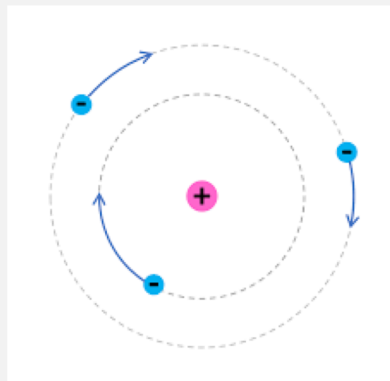
Az atomban egyenletesen oszlik el a tömeg nagyobb, pozitív töltésű része, és abban mozognak a kis tömegű elektronok.
Joseph John Thomson "mazsolás-puding modell" (1904)

Atommodellek fejlődése

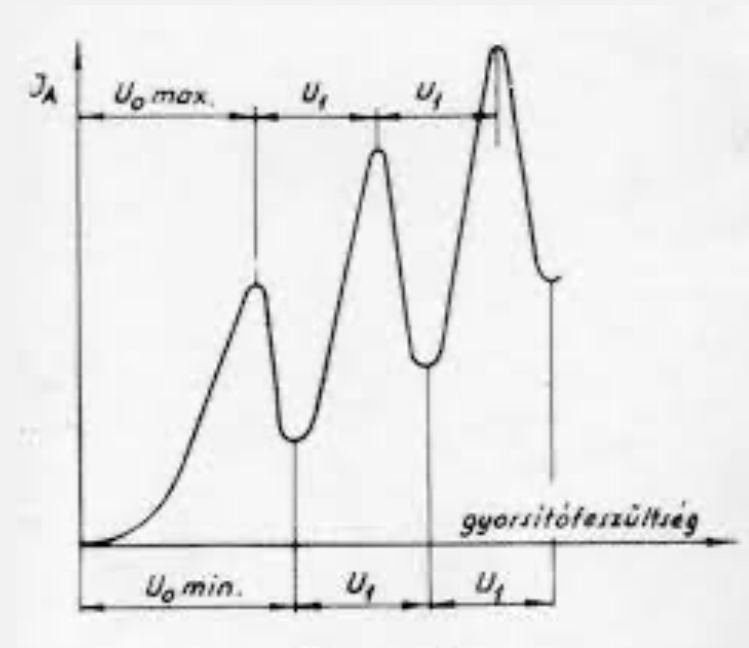
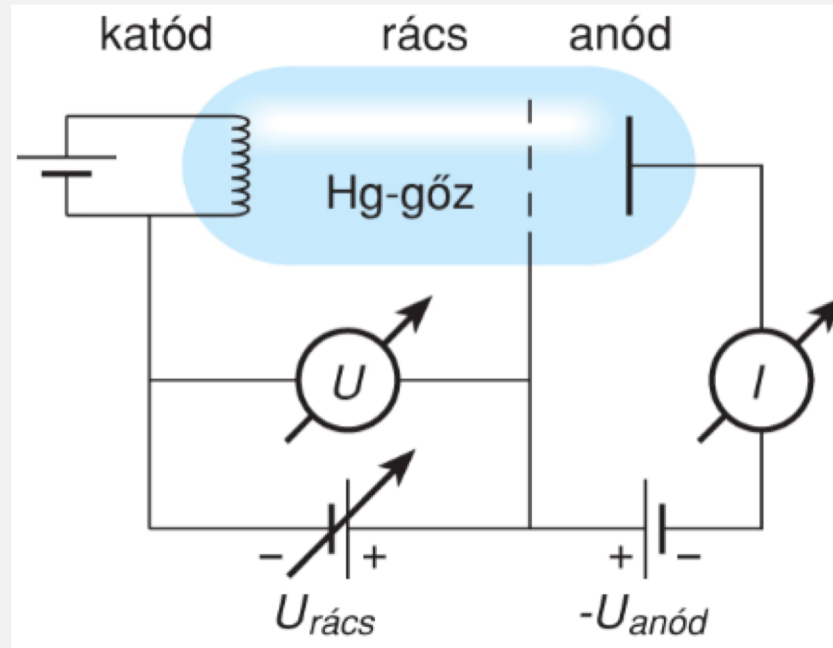
1909-1911: α -részecskék szóródásának mérése

Ernest Rutherford (1911): Az atom tömegének túlnyomó többsége egy nagyon kis méretű, pozitív töltésű magban található, amely körül az elektronok úgy keringenek, mint a bolygók a nap körül.

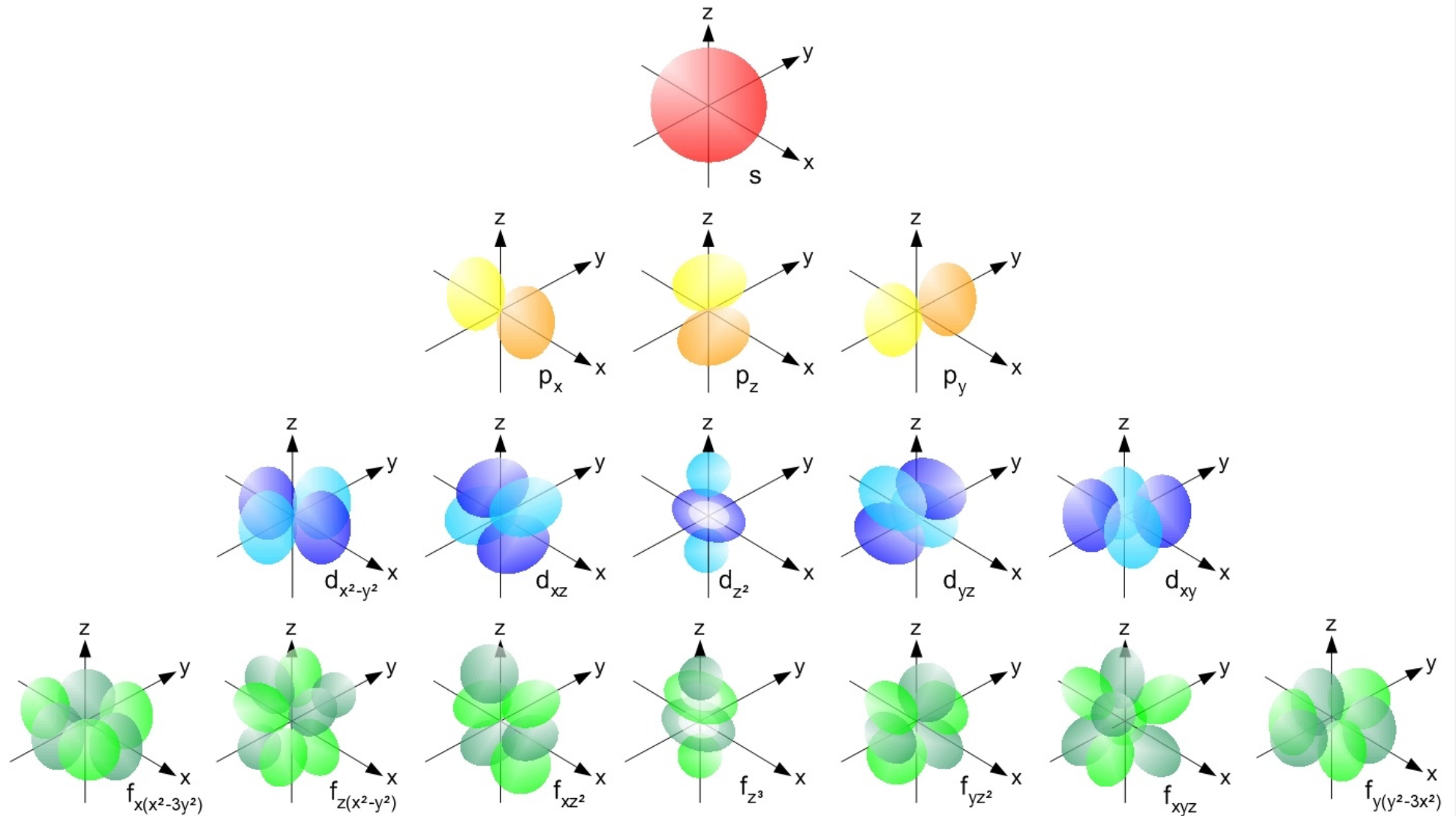

Franck – Hertz kísérlet (1914)

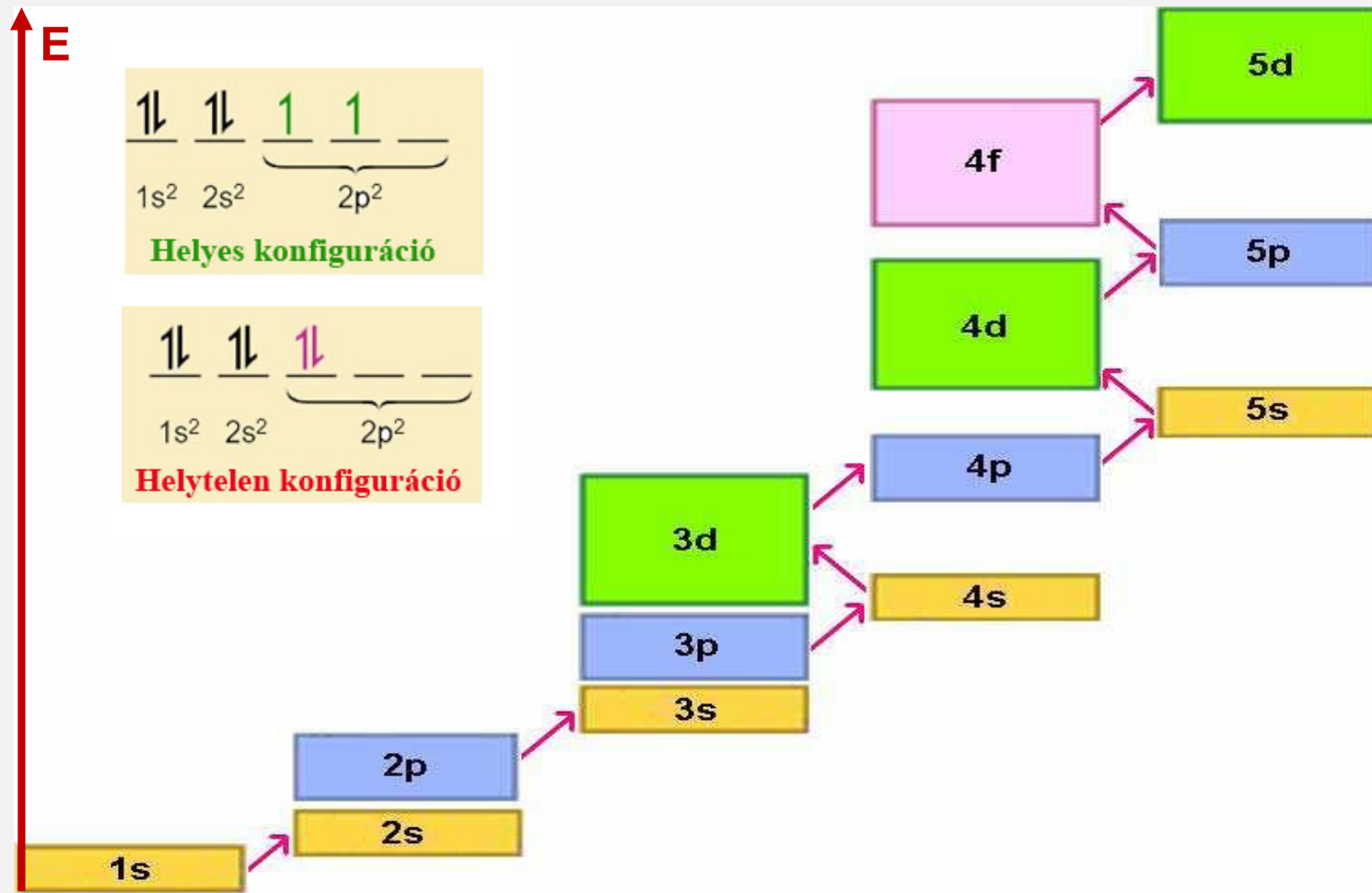
A rácsfeszültség növelésével az elektronok rugalmasan ütköznek a Hg-atomokkal, egészen addig, amíg a rácsfeszültség elegendően nagy értékénél az ütközés rugalmatlan lesz, az elektronok át tudják adni energiájukat a Hg-atomoknak, az energiaveszteség miatt azonban nem érik el az anódot, az anódáram lecsökken. Az atomok energiája nem változhat folytonosan, az atom csak diszkrét energia-kvantumokat képes átvenni az elektronoktól.

Atommodellek fejlődése

Louis de Broglie: elektronhullám, Ervin Schrödinger: hullámfüggvény-hullámegyenlet
Térben 4 kvantumszám (fő-, mellék-, mágneses- és spin-kvantumszám)

Atommodellek fejlődése

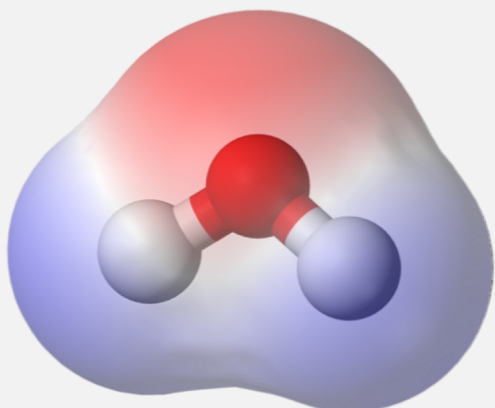
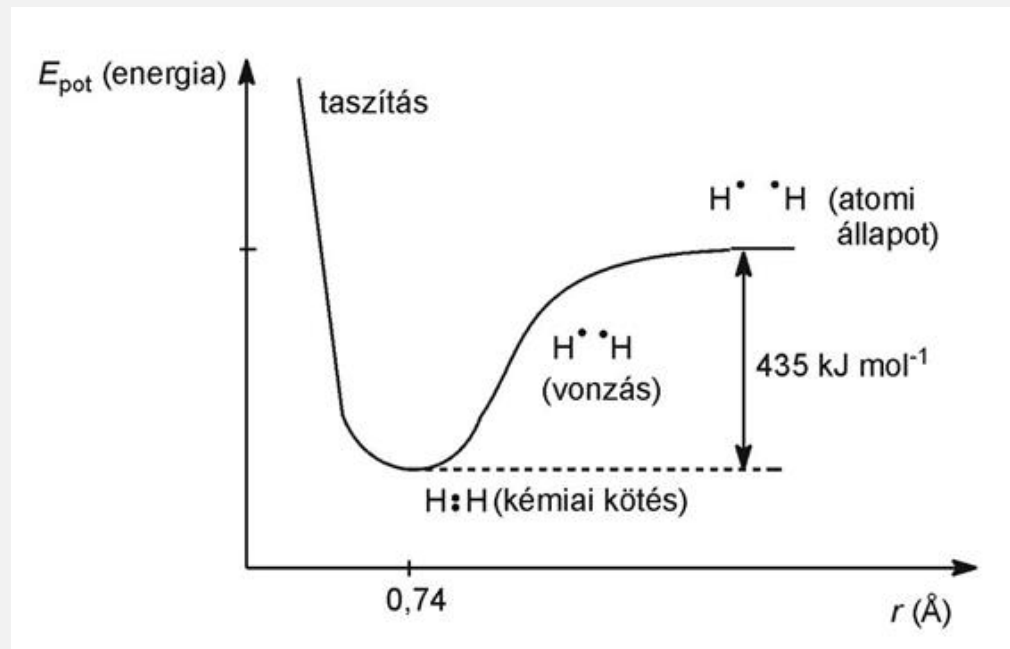
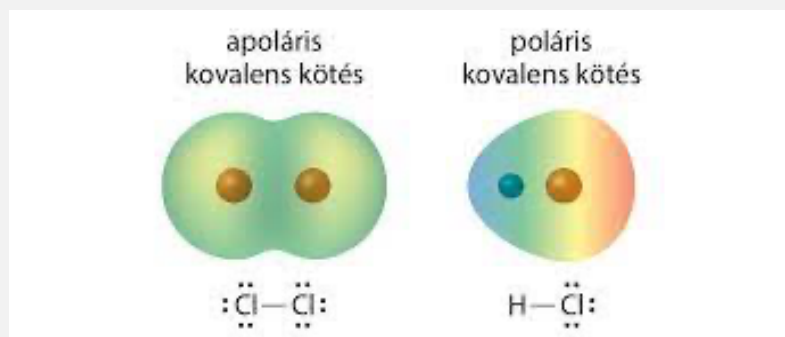
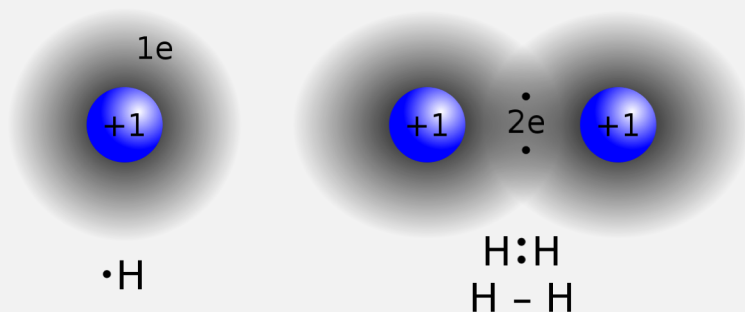
Pauli-elv: több elektront tartalmazó rendszerben mindegyik elektron más kvantumállapotban van – egy atomon belül nem létezhet két olyan elektron, amelyek mind a négy kvantumszáma megegyezik. **Hund-szabály:** adott elektron-konfiguráció mellett a legnagyobb eredő spin-értékű állapotnak van a legalacsonyabb energiája.

Az elemek periódusos rendszere

PERIÓDUS CSOPORT	s-elemek		AZ ELEMEL PERIÓDUSOS RENDSZERE																p-elemek					
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	VIII	I	II	III	IV	V	VI	VII	0							
K 1	1,01 H 1 Hidrogén		relatív atomtömeg ——— 26,98 vegyjel ——— Al ³ ₈ ₂ rendszám ——— 13 — az elektronok eloszlása az energiaszinteken Alumínium																4,00 He 2 Hélium					
L 2	6,94 Li 3 Lítium	9,01 Be 4 Berillium	B 5 Bór	C 6 Szén	N 7 Nitrogén	O 8 Oxigén	F 9 Fluor	Ne 10 Neon																
M 3	22,99 Na 11 Nátrium	24,31 Mg 12 Magnézium	Al 13 Alumínium	Si 14 Szilícium	P 15 Foszfor	S 16 Kén	Cl 17 Klór	Ar 18 Argon																
N 4	39,10 K 19 Kálium	40,08 Ca 20 Kalcium	Sc 21 Szkandium	Ti 22 Titán	V 23 Vanádium	Cr 24 Króm	Mn 25 Mangán	Fe 26 Vas	Co 27 Kobalt	Ni 28 Nikkel	Cu 29 Réz	Zn 30 Cink	Ga 31 Gallium	Ge 32 Germánium	As 33 Arzén	Se 34 Szelén	Br 35 Bróm	Kr 36 Kripton						
O 5	85,47 Rb 37 Rubídium	87,62 Sr 38 Stroncium	Y 39 Ittrium	Zr 40 Cirkónium	Nb 41 Nióbium	Mo 42 Molibdén	Tc 43 Technécium	Ru 44 Ruténium	Rh 45 Ródium	Pd 46 Palládium	Ag 47 Ezüst	Cd 48 Kadmium	In 49 Indium	Sn 50 Ón	Sb 51 Antimon	Te 52 Tellúr	I 53 Jód	Xe 54 Xenon						
P 6	132,91 Cs 55 Cézium	137,33 Ba 56 Bárium	57-71	Hf 72 Háfnium	Ta 73 Tantal	W 74 Volfrám	Re 75 Rénium	Os 76 Ozmium	Ir 77 Iridium	Pt 78 Platina	Au 79 Arany	Hg 80 Higány	Tl 81 Tallium	Pb 82 Ólom	Bi 83 Bizmut	Po 84 Polónium	At 85 Asztácium	Rn 86 Radon						
Q 7	223 Fr 87 Francium	226,03 Ra 88 Rádium	89-103	Rf 104 Raterfordium	Ha 105 Hanium	Unh 106 Unnilhexium	Uns 107 Unnilseptium	Uno 108 Unniloctium	Une 109 Unnilennium	*Az elemek ideiglenes elnevezése -104 Rf–Ratherfordium – 104 Ku–Kurtschatovium -105 Ha–Hanium – 105 Ns–Nielsbohrium														
			f-elemek																					
LANTANOIDÁK			138,91 La 57 Lantán	140,12 Ce 58 Cérium	140,91 Pr 59 Prazeodimium	144,24 Nd 60 Neodimium	145 Pm 61 Promethium	150,4 Sm 62 Szamárium	151,96 Eu 63 Europium	157,25 Gd 64 Gadólnium	158,93 Tb 65 Terbium	162,50 Dy 66 Diszprózium	164,93 Ho 67 Holmium	167,26 Er 68 Erbium	168,93 Tm 69 Túlium	173,04 Yb 70 Itterbium	174,97 Lu 71 Lutécium							
AKTINOIDÁK			227,03 Ac 89 Aktínium	232,04 Th 90 Tórium	231,04 Pa 91 Protaktínium	238,03 U 92 Urán	237,05 Np 93 Neptúnium	244 Pu 94 Plutónium	243 Am 95 Americium	247 Cm 96 Kúrium	247 Bk 97 Berkéium	251 Cf 98 Kalifornium	254 Es 99 Einsteinium	257 Fm 100 Fermium	258 Md 101 Mendelévium	259 No 102 Nobélium	260 Lr 103 Laurencium							

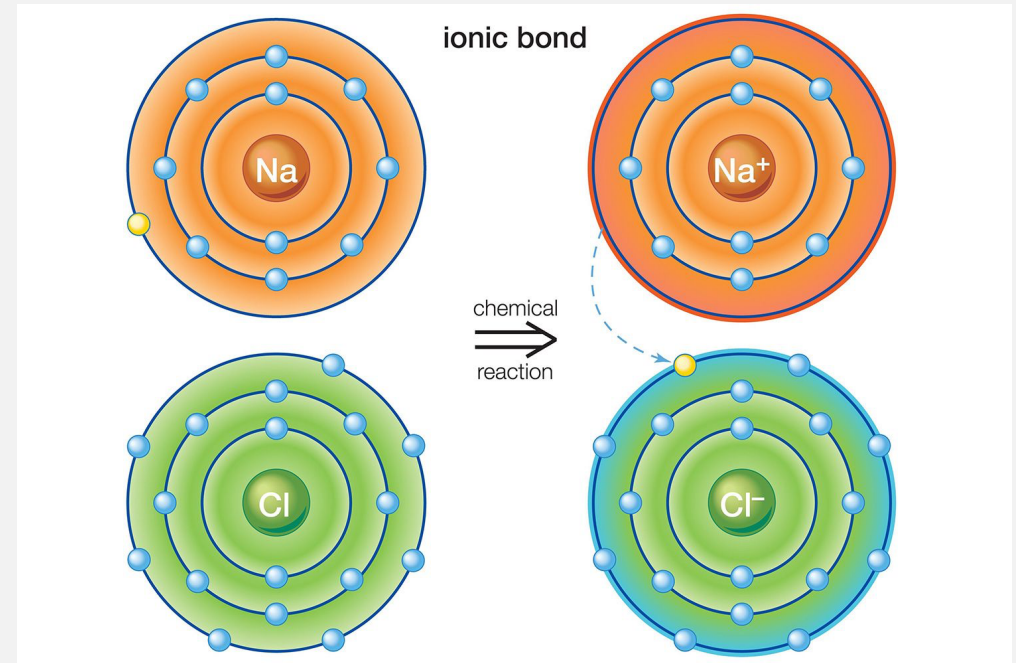
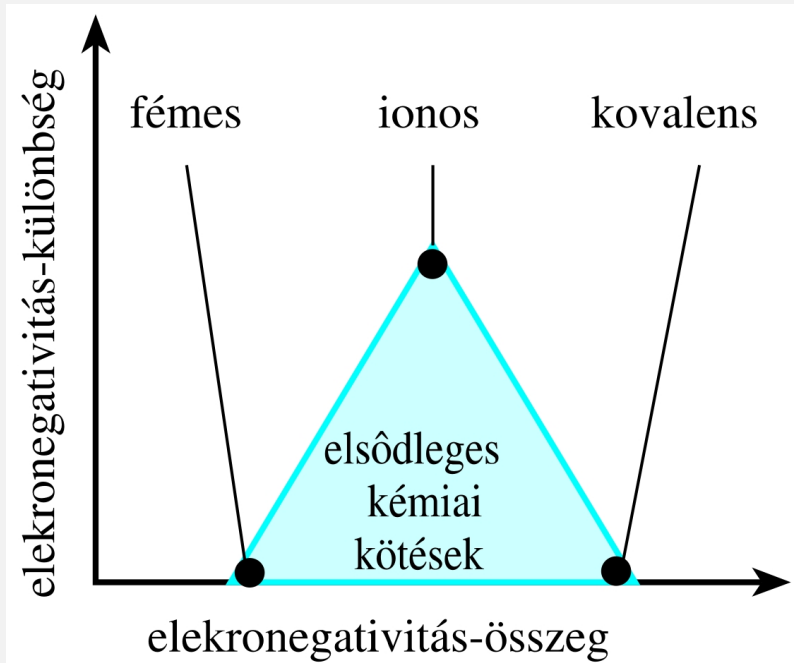
Vegyértékelektronok: a legnagyobb főkvantumszámú héj s és p állapotú elektronjai.

Elsődleges kémiai kötések

Kovalens kötés: molekulapályák alakulnak ki a vegyértékelektronok között (kötőelektronok). Többatomos molekulák térszerkezetét (egyensúlyi kötéstávolságok, kötésszögek) a kötőelektronok atomi elektronállapotainak szimmetriája határozza meg. Tisztán kovalens kötés csak akkor alakul ki, ha a molekulában a pozitív és a negatív töltések súlypontjai egybeesnek. Ha ez nem teljesül, akkor az elektrosztatikus kölcsönhatás is szerepet játszik a kötés kialakításában.

Elsődleges kémiai kötések

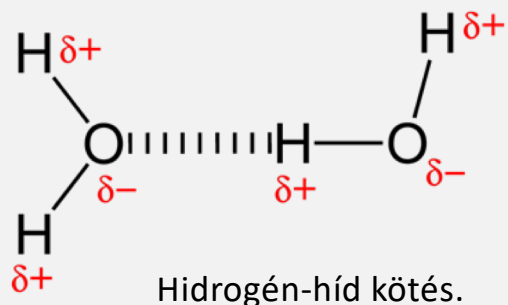
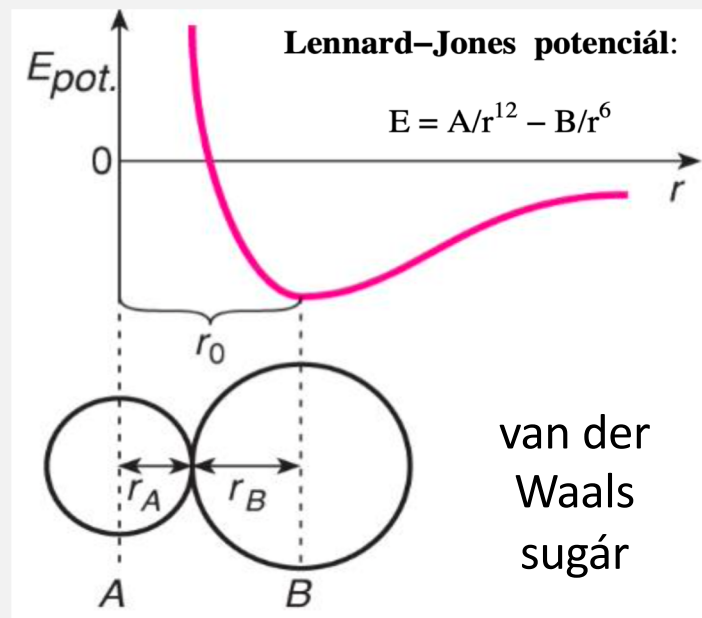
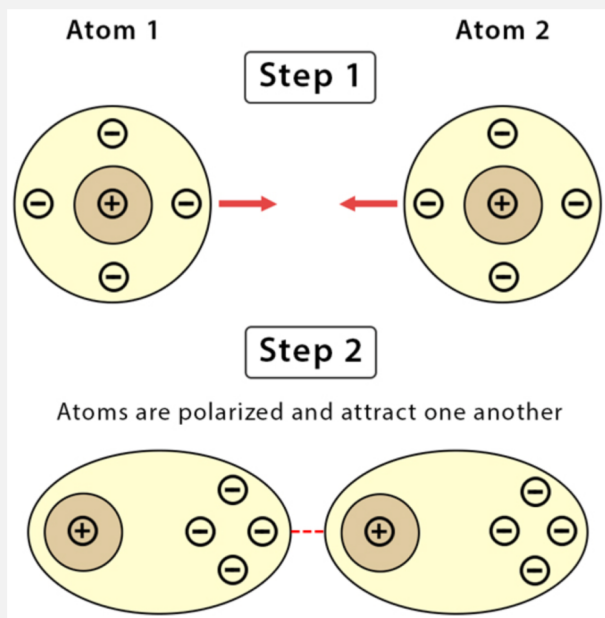
Elektronégativitás (Linus Pauling): a semleges atomból előállított pozitív, illetve negatív ionok létrehozásához szükséges energiák abszolút értékeinek összege.

Ionos kötés: nagyon különböző elektronégativitású atomok között (pl. NaCl).

Fémes kötés: kristályos rendben elhelyezkedő fémionokat az egész rendszerre kiterjedő (delokalizált) vegyérték-elektronok tartják össze.

Másodlagos kölcsönhatások

dipólus-dipólus, van der Waals, H-híd, hidrofób egy-két nagyságrenddel gyengébbek

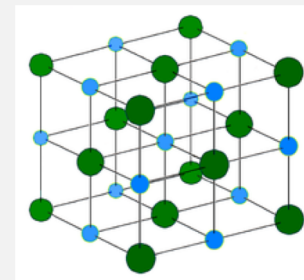
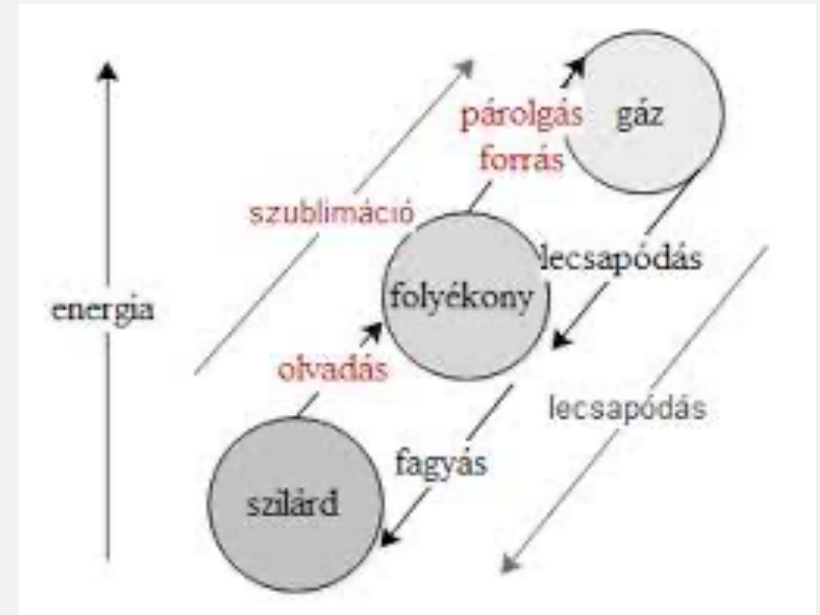

Halmazállapotok

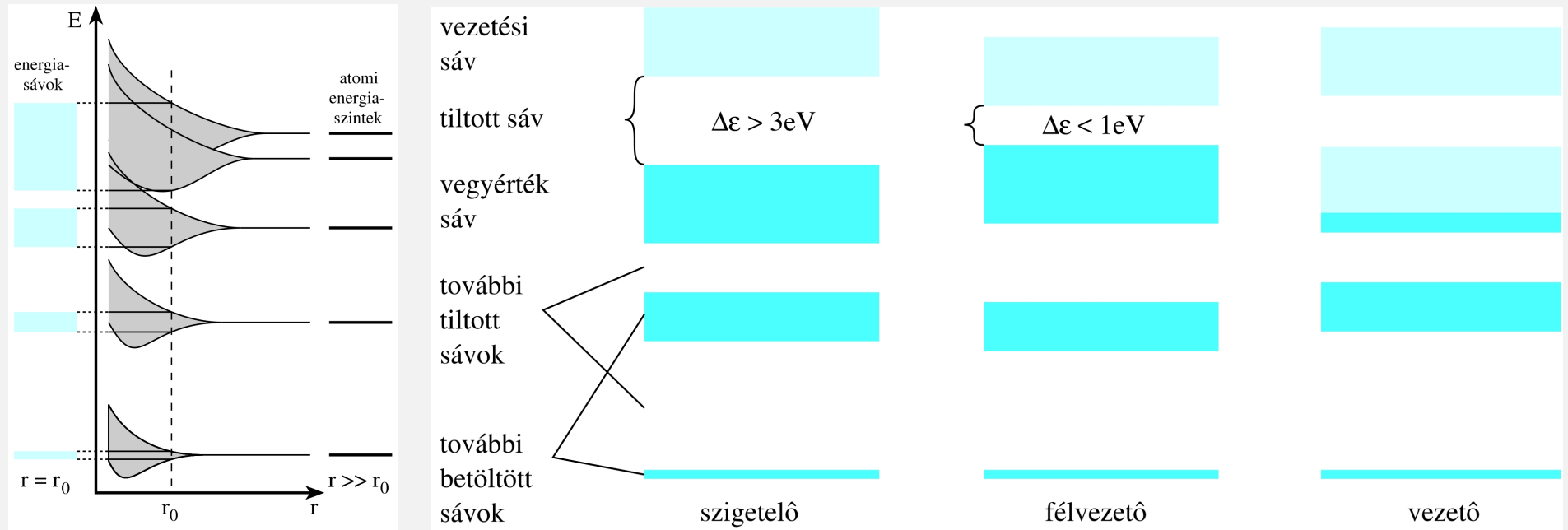
Gáz (légnemű): a gázcseppkék között ideális esetben nincs kölcsönhatás, csak rugalmasan ütköznek egymással és az edény falával.

Folyadék: a részecskék rövid hatótávolságú, nem irányított kölcsönhatásba lépnek, csak rövid távú rendezettség lehet, amely dinamikus természetű.

Kristályos anyagok: hosszú távú, periodikus rendezettség, anizotróp. A szerkezet az elemi cellák periodikus ismétlődésével felépülő térrács.

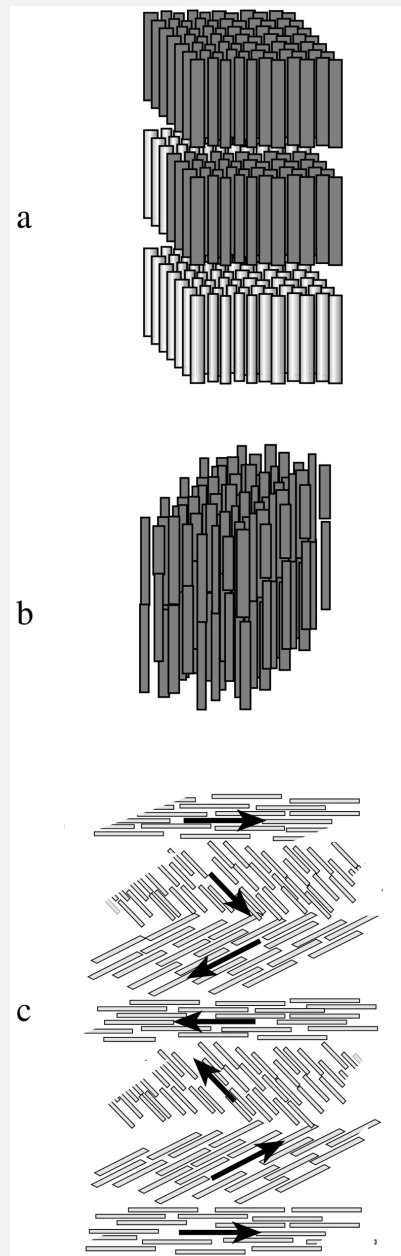
Kristályos anyagok sávszerkezete

Ha vegyértéksáv betöltött és a tiltott sáv széles ($>3\text{ eV}$), akkor az elektronok nem jutnak fel a vezetési sávba, a kristály szigetelő. Ha a tiltott sáv keskenyebb ($\sim 1\text{ eV}$), akkor az elektronok egy része feljut a vezetési sávba, az ilyen kristályos anyag félvezető. Ha a vegyértéksáv csak részlegesen betöltött, akkor az anyag jól vezeti az elektromosságot.

Ha a tiltott sáv szélesebb ($>3,1\text{ eV}$), mint a látható fény fotonenergiája ($1,5\text{--}3,1\text{ eV}$), akkor a kristályos anyag átlátszó. A vezetők átlátszatlanok, mert a vegyértéksáv végéig folytonosan gerjeszthetők az elektronjaik (fémes kötés: delokalizált elektronok).

Folyadékkristályok

Mezomorf állapot: aszimmetrikus molekulák részben kristályos, részben folyadék jellegű kölcsönhatásokkal végbemenő szerveződése. **Transzlációs rend:** a molekulák tömegközéppontjai síkokat alkotnak, amelyekben a molekulák periodikusan helyezkednek el. **Orientációs rend:** a molekulatengelyek azonos irányban állnak.

- a) **szmektikus** folyadékkristály: mindkét rendezettség jelen van
- b) **nematikus** folyadékkristály: csak orientációs rend van
- c) **koleszterikus** folyadékkristály: hasonló a nematikus állapothoz, de az egymás fölötti rétegek adott szöggel elfordulnak egymáshoz képest (csavart nematikus állapot).

Termotrop folyadékkristály rendezettsége a hőmérséklettől függ.

Liotrop folyadékkristályok rendezettsége a komponensek koncentráció-arányainak függvénye, például amfifil molekulák vízben spontán kettősréteget képeznek.

Kolloidok

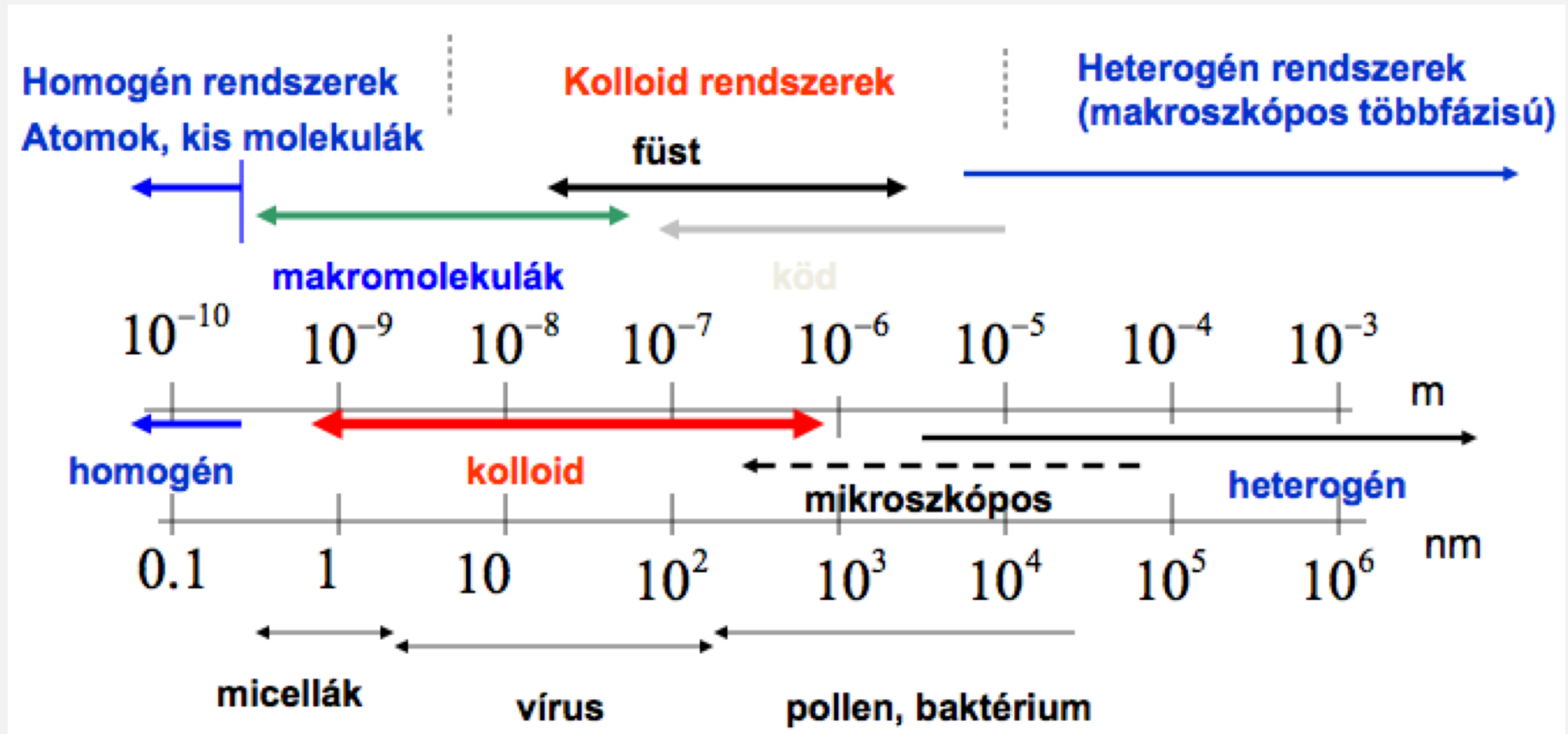
Két vagy több komponensből álló keverék két szélső állapotot vehet fel:

- az egyik komponens egyenletesen eloszlik a másikban (homogén rendszer, valódi oldat)
- a komponensek szétválnak (heterogén rendszer, fázisszeparáció)

Kolloid rendszer: az egyik komponens olyan asszociátumokat képez a másikban, amelyeknek valódi felülete van.

Biológiában fontos kolloidok: makromolekulás kolloidok (fehérjék, poliszaharidok) és asszociációs kolloidok (sejtmembrán).

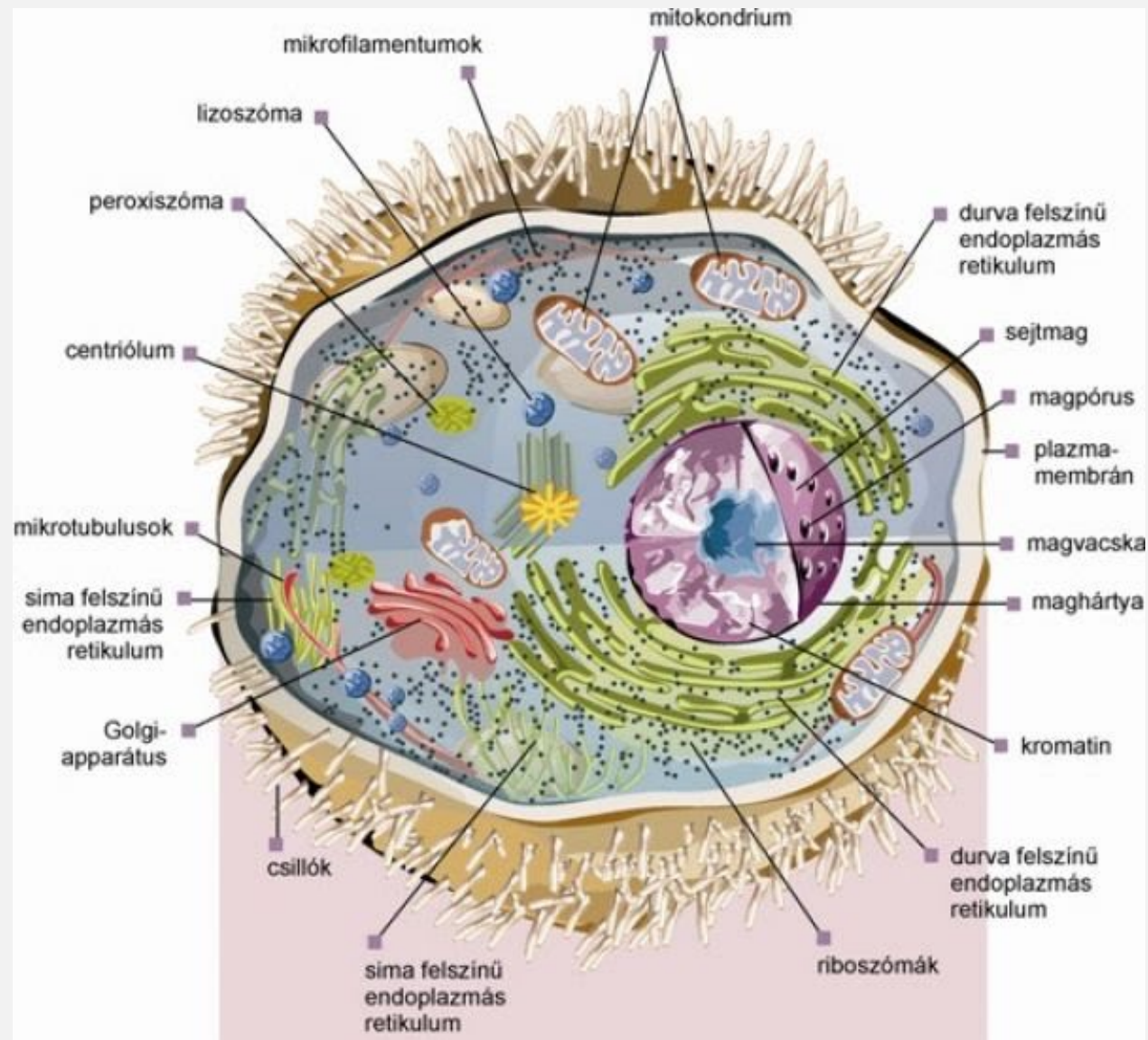
Kolloid rendszerek mérete

Bármilyen anyag kolloid állapotba hozható.

A kolloid állapot egy mérettől függő állapot, nincs kémiai összetételhez vagy anyagi tulajdonsághoz kötve.

Az élő sejt kolloid rendszer

Ellenőrző kérdések

atommodellek fejlődése

diszkrét energiaszintek

Franck-Hertz kísérlet

H atom spektruma

kvantumszámok

Pauli-elv, Hund-szabály

kötéstípusok

gáz, folyadék, szilárd állapot

folyadékkristályok

kolloidok

Kapcsolódó fejezetek: *Damjanovich, Fidy, Szöllősi: Orvosi Biofizika*

1.1.1	3.1.1
1.1.2	3.2.1
1.2.1	3.3.1
1.2.2	3.3.2
1.3.1	3.3.3
1.3.3	3.4.1
1.4.1	3.4.2
1.4.2	4.1.1
1.4.3	4.1.2
2.1.1	4.1.3
2.1.2	
2.1.3	
2.1.4	
2.1.5	

Herényi Levente: Orvosegyetemi fizika - Megérthető összefüggésekkel és matematikai alapokkal kezdőknek és haladóknak. Semmelweis Kiadó 2024